

KRZYSZTOF R. PROKOP – GLIWICE

[Recenzja]: Dmytro Blazejowskyj, *Historical Šematism of the Eparchy of Peremyśl including the Apostolic Administration of Lemkivščyna (1828-1939)*, L'viv 1995, ss. 1008;

Dmytro Blazejowskyj, *Historical Šematism of the Eparchy of Stanislaviv from Its Establishment until the Outbreak of World War II (1885-1938)*, L'viv 2002, ss. 450;

Dmytro Blazejowskyj, *Historical Šematism of the Archeparchy of L'viv (1832--1944)*, vol. I – *Administration and Parishes*, Kyiv 2004, ss. 1004; vol. II – *Clergy and Religious Congregations*, Kyiv 2004, ss. 570.

Niejednokrotnie już na łamach półrocznika „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” zwracano uwagę na przydatność schematyzmów (elenchusów) diecezjalnych w badaniach historycznych¹. Stanowią one też nieodłączny element bodaj każdego naukowego księgozbioru kościelnego, podobnie jak nie może ich zabraknąć w archiwach diecezjalnych. Wydawane dla poszczególnych biskupstw czy to w odstępach kilkuletnich, czy też rokrocznie, przynoszą one podstawowe dane na temat struktury organizacyjnej lokalnego Kościoła, obsady personalnej wszystkich placówek duszpasterskich oraz innych instytucji diecezjalnych, a niekiedy również noty historyczne o parafiach. Te ostatnie zamieszczane są w szczególności w specjalnych jubileuszowych edycjach schematyzmów (najczęściej na kolejne „okrągłe” rocznice erygowania biskupstwa), odznaczających się wówczas bogatą szatą graficzną (z fotografiami wszystkich świątyń istniejących na terytorium danego Kościoła partykularnego). Stanowią one zazwyczaj owoc zbiorowego trudu kilku czy nawet kilkunastu autorów, choć zdarza się także niekiedy, że wszystkie noty historyczne opracowane zostały przez pojedynczą osobę, co ma

---

Np.: S. Librowski, *Katalog rubrycel i schematyzmów diecezji i zakonów historycznej Polski znajdujących się w księgozbiornym Archiwum Diecezjalnego we Włocławku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej ABMK), 23 (1971) s. 213–226; T. Krahel, *Schematyzmy diecezji wileńskiej jako źródło historyczne*, ABMK, 38 (1979), s. 109–149; 39 (1979) s. 191–235; J. Kopiec, *Schematyzmy diecezji opolskiej z lat 1947–1974*, ABMK, 61 (1992) s. 167–216. Zob. nadto: W. Kowalski, *Schematyzm diecezji krakowskiej z tzw. Kopiarza Wiślickiego*, ABMK, 81 (2004) s. 101–138 (w tym przypadku chodzi wszakże o źródło rękopiśmienne z doby staropolskiej).

zarówno swoje plusy (jednolita postać zaprezentowania całości zgromadzonego materiału), jak i minusy (pojedynczemu badaczowi zwykle trudniej ogarnąć tak obfitą faktografię).

Rzadkość w dorobku naszej rodzimej historiografii stanowią natomiast schematyzy o przeznaczeniu *stricte* naukowym, opracowane właśnie przez pojedynczego badacza i wydane jako samoistna edycja już nie na użytek wewnętrzny, w charakterze w głównej mierze informatora adresowego, lecz pomyślane jako publikacja, która nie zdezaktualizuje się w stosunkowo krótkim czasie. Tego rodzaju kompendia historyczne, choć w ich tytułach widnieje nadal określenie schematyzm, ze „zwyczajnymi” elenchusami *de facto* niewiele mają wspólnego. W tym kontekście przywołać trzeba w szczególności *Szematyzm historyczny ustrojów parafialnych dzisiejszej archidiecezji gnieźnieńskiej* (Poznań 1934) i bliźniaczy *Szematyzm historyczny ustrojów parafialnych dzisiejszej archidiecezji poznańskiej* (Poznań 1935), oba autorstwa ks. Stanisława Kozierowskiego (1874–1949), czy również podzieloną na dwie części *Brevis descriptio historico-geographica ecclesiarum archidioecesis Gnesnensis et Posnaniensis ad ordinem digestarum, nec non elenchus universi cleri, ecclesiis, sacellis publicis aliisque institutis hoc tempore deservientis* (Gniezno 1888) zmarłego jako biskup–nominat ks. Jana Korytkowskiego (1824–1888). Przywołane tu wydawnictwa dotyczą obu wielkopolskich archidiecezji, które w tym względzie są niewątpliwie wyróżnione, choć np. dla części obszaru przedrozbiorowej diecezji krakowskiej podobną rolę – i to z nadatkiem – spełniają monografie poszczególnych dekanatów pióra ks. Jana Wiśniewskiego (1876–1943), a z kolei dla biskupstwa przemyskiego – dotyczące pewnego fragmentu terytorium tegoż opisy powiatów (jasielskiego i krośnieńskiego) ks. Władysława Sarny (1858–1929). Trudno wreszcie nie wspomnieć o odnoszącym się do (archi)diecezji wrocławskiej specjalnym wydaniu *Real-Handbuch des Bistums Breslau* z roku 1929, którego część pierwszą stanowi opracowanie ks. Franza Xavera Seppelta (1883–1956) zatytułowane *Geschichte des Bistums Breslau*.

W oparciu o powyższe wyliczenie można by dojść do wniosku, że w odniesieniu do położonych na zachodzie współczesnej Polski diecezji dotychczasowy dorobek historiografii kościelnej jest w owym przynajmniej względzie znaczniejszy, aniżeli co się tyczy ziem wschodnich. Sytuacja rzeczywiście zdaje się tak właśnie przedstawiać, wszakże kolejne lata przynoszą coraz to nowe publikacje, dzięki którym owe proporcje mogą z czasem ulec zmianie. Tak też w ramach obecnej recenzji zamierzamy zwrócić uwagę na stosunkowo świeżej daty przedsięwzięcie badawcze i edytorskie, dla którego w sumie trudno znaleźć jakiś odpowiednik w dotychczasowym dorobku polskich historyków Kościoła. Najprędzej przychodzi tu na myśl stanowiące połączenie studium prozopograficznego i słownika biograficznego publikacje w rodzaju *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1525–1821* czy *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945* autorstwa ks. Andrzeja Kopiczki, ściśle jednak rzecz ujmując, w jednym i drugim przypadku koncepcje tych opracowań istotnie się różnią.

Mowa zaś o trzech komplementarnych schematyzmach historycznych autorstwa od lat mieszkającego na Zachodzie (wpierw – od r. 1946 – w Stanach

Zjednoczonych Ameryki Północnej, a następnie – od r. 1973 – w Wiecznym Mieście) ukraińskiego badacza ks. Dmytro Błażejowskiego. Ten ogarniający pamięcią już bez mała wiek historii kapłan urodził się w r. 1910 na Łemkowszczyźnie, w powiecie sanockim, zaś wykształcenie zdobywał w Przemyślu (gimnazjum) i następnie w Rzymie (studia), gdzie na kilka miesięcy przed wybuchem II wojny światowej otrzymał w r. 1939 święcenia kapłańskie w obrządku bizantyjsko-ukraińskim. Tam również uzyskał doktoraty z teologii (w r. 1942 na Urbanianum) oraz historii Kościoła (w r. 1946 na Gregorianum), po czym przez przeszło ćwierć wieku pracował duszpastersko wśród unickiej diaspory ukraińskiej w USA. Po przejściu na emeryturę i zamieszkaniu na powrót w Wiecznym Mieście poświęcił się działalności naukowej oraz artystycznej (zajmuje się bowiem również malowaniem ikon, które zarówno zdobią liczne greko-katolickie miejsca kultu, jak też prezentowane były na szeregu wystaw na całym świecie). Jego pierwsza publikacja samoistna, mianowicie *De potestate metropolitaram Kioviensium in clerum regularem (1595–1805)*, ukazała się w r. 1973 w Rzymie, kolejne zaś wydawane były co kilka lat. Szczególnie obfite okazały się pod tym względem lata 1988 (milenium chrztu Rusi Kijowskiej), 1990 i 1995–1996, przy czym spośród kilkunastu edycji książkowych D. Błażejowskiego na szczególną uwagę zasługują: *Ukrainian and Armenian Pontifical Seminaries of Lviv (1665–1784)* (1975), *Byzantine Kyivan Rite Metropolitanates, Eparchies and Exarchates (Nomenclature – Statistics)* (1980), *Ukrainian Catholic Clergy in Diaspora (1751–1988)* (1988) oraz *Schematism of the Ukrainian Catholic Church. A Survey of the Church in Diaspora* (1988) i *Hierarchy of the Kyivan Church (861–1990)* (1990), która to ostatnia pozycja doczekała się w roku 1996 poszerzonego, ukraińskiego wydania.

W powyższym wyliczeniu pojawiła się pozycja, w której tytule widnieje miano „schematism”. To wydany w r. 1988 na tysiąclecie chrztu Rusi grubo ponad tysiącstronicowy informator historyczno-geograficzno-statystyczny, ukazujący sytuację Kościoła greko-katolickiego zasadniczo w okresie powojennym, ale też ze wskazaniem na pierwociny jego struktur w Nowym Świecie, któremu to obszarowi poświęcone zostało bez mała $\frac{3}{4}$ owego dzieła. Reszta traktuje o wspólnotach unickich w Europie (w tym również w Polsce), ale bez stanowiącej wówczas część Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich Ukrainy, gdzie Kościół greko-katolicki wciąż jeszcze nie mógł legalnie działać. Sytuacja w owym względzie uległa wszakże zmianie już w najbliższych latach, stąd też począwszy od r. 1995 kolejne publikacje książkowe D. Błażejowskiego ukazywały się we Lwowie, najnowsze zaś także w Kijowie. Wśród nich są też owe trzy komplementarne schmatyzmy historyczne, poprzez wydanie których Autor wypełnił tamtą lukę ze schmatyzmu z roku 1998, dotyczącą zamieszkiwanych przez społeczność unicką jej terenów etnicznych, stanowiących ostoję zawartą przed przeszło czterema wiekami unii. Mowa o ocalałych w dobie porozbiorowej pod panowaniem austriackim archieparchii lwowskiej oraz eparchiach przemyskiej i – powstałej w r. 1885 – stanisławowskiej, które nie podzieliły smutnego losu biskupstw unickich w zaborze rosyjskim, skasowanych w trybie administracyjnym (bez oglądania się na Stolicę Apostolską) przez władze carskie, co wiązało się z przymusowym

włączeniem do Cerkwii prawosławnej ogółu wiernych i duchowieństwa. Tym właśnie trzem jednostkom struktury hierarchicznej Kościoła greko–katolickiego poświęcone są wydane w kilkuletnich odstępach czasu cenne opracowania D. Błażejowskiego, przynoszące nadzwyczaj obfity materiał faktograficzny i statystyczny.

Osobom posiadającym rozeznanie w problematyce dziejów Kościoła greko–katolickiego nie trzeba przypominać, że w eparchii przemyskiej unia przyjęta została trwale w r. 1691 (po wcześniejszym epizodzie z lat 1610–1633), natomiast w eparchii lwowskiej (od r. 1808 stanowiącej ośrodek metropolii) w r. 1700. Omawiane tu publikacje nie obejmują wszakże owego ostatniego stulecia istnienia Rzeczypospolitej Obojga Narodów, ani też początku epoki porozbiorowej, lecz w przypadku Przemyśla okres od r. 1828, a w przypadku Lwowa – od r. 1832. O takich, a nie innych datach początkowych, zaważyły względy bardzo prozaiczne, mianowicie dostępna Autorowi podstawa źródłowa, a konkretnie wydawane od tamtych właśnie lat elenchusy tychże Kościołów partykularnych (w odniesieniu do Stanisławowa *terminus a quo* stanowi natomiast moment erygowania eparchii). Nie są to zatem momenty jakichś doniosłych przekształceń w organizacji diecezjalnej Kościoła greko–katolickiego, czy nawet zmiany pasterza na danej stolicy, jako że w latach 1818–1847 eparchią w Przemyślu był nieprzerwanie Jan Snigurski, gdy z kolei na czele metropolii lwowskiej stał w latach 1818–1858 Michał Lewicki (*nota bene* poprzedni eparcha przemyski), w roku 1856 kreowany przez papieża Piusa IX pierwszym w dziejach obrządku bizantyjsko–ukraińskiego kardynałem. Po odrodzeniu się w r. 1918 państwa polskiego archieparchia lwowska oraz eparchie przemyska i stanisławowska znalazły się w granicach II Rzeczypospolitej, kres istnienia której stanowi też zasadniczo *terminus ad quem* omawianych kompendiów (jedynie w przypadku Lwowa termin ów przesunięto na rok 1944, tj. moment śmierci metropolity Andrzeja Romana Szeptyckiego, stojącego na czele tegoż Kościoła partykularnego jeszcze od przełomu lat 1900/1901, a więc zarazem od przełomu wieków XIX i XX). Co się tyczy z kolei ram geograficznych, to nie ma potrzeby ich omawiania tutaj, wyznaczają je bowiem granice poszczególnych tych jednostek greko–katolickiej administracji kościelnej.

W przypadku wszystkich schematyzmów, z których dwa wcześniejsze są jednotomowe, ów zaś opublikowany jako ostatni wydany został w dwóch tomach, Autor zastosował jednakowy układ prezentacji materiału i stąd można o zagadnieniu tym pisać w łącznym ujęciu. Wpierw jednak trzeba zaznaczyć, że w każdej z owych edycji językiem, w jakim został zaprezentowany materiał, jest angielski, co niewątpliwie poszerza krąg potencjalnych odbiorców dzieł D. Błażejowskiego. Konsekwencją tego stanowi oczywiście konieczność transliteracji nazw osobowych i geograficznych, w oryginale zapisywanych alfabetem wschodnim, co może prowadzić do pewnych nieścisłości i przeinaczeń przy ewentualnej próbie „odtworzenia” oryginalnego brzmienia. Szkoda zatem, że owe schematyzmy historyczne doczekały się tylko anglojęzycznej edycji, a nie również ukraińskojęzycznej – tak, jak to miało miejsce w przypadku wspomnianej wyżej pracy tegoż Autora o hierarchii Kościoła Wschodniego na Rusi i Ukrainie. Można więc domyślać się, że wybór właśnie języka angielskiego podyktowany był spodziewa-

nym zainteresowaniem tymi publikacjami ze strony diaspory ukraińskiej przede wszystkim z USA i Kanady.

Przechodząc do zaprezentowania zawartości merytorycznej omawianych dzieł, jak i samej ich konstrukcji, uprzedzić trzeba czytelnika, że mimo pokażnej objętości każdej z tych trzech edycji (jedynie schematyzm stanisławowski liczy „tylko” 450 stron), nie ma w nich zbyt wiele tekstu zwartego, dającego sposobność do absorbującej lektury. Jak na elenchus przystało, są to przede wszystkim zestawienia danych personalnych (osobowych) i statystycznych, wzbogacone o noty historyczne o poszczególnych instytucjach i w szczególności placówkach. Noty te są niekiedy bardzo lapidarne, ograniczone zgoła tylko do daty erygowania danej parafii, częściej jednak zajmują w druku po kilka wierszy tekstu. Z uznaniem należy podkreślić, choć mogło by to się zdawać czymś oczywistym, że w odniesieniu do poszczególnych miejscowości, w których istniały greko-katolickie ośrodki duszpasterskie, Autor podaje nie tylko ich nazwę ukraińską, ale także polską (w nawiasie), co niepomniernie ułatwia poruszanie się po materiale. Szkoda tylko, że nie powtórzono tego również w indeksach, gdzie widnieją wyłącznie nazwy w języku ukraińskim, a przecież zarówno za czasów doby autonomicznej w Galicji, jak tym bardziej w okresie II Rzeczypospolitej, ich oficjalne miano stanowiła – chcąc niechcąc – nazwa polska. Trudno jednak czynić z tego jakiś poważny zarzut, skoro i w naszej rodzimej historiografii rzadko kiedy stosuje się w odniesieniu do miejscowości na Śląsku, Warmii lub Pomorzu Zachodnim ich nazwy niemieckie, gdy pisze się o czasach pozostawiania tychże ziem w granicach Rzeszy. Polskich odpowiedników D. Błażejowski nie stosuje natomiast w przypadku nazw osobowych, stąd korzystający z owych schematyzmów już na własną rękę musi powiązać znane sobie z literatury przedmiotu w języku polskim nazwiska z ich ukraińskojęzycznymi formami, z jakimi zetknie się w omawianych publikacjach (Levyc’kyj, Sembratovyč, Šeptyc’kyj, Čexovyc, Kocylovs’kyj, itd.). Dla znawcy przedmiotu problemu to jednak nie powinno stanowić.

Wykazanych powyżej kilka nazwisk, to oczywiście postaci z grona greko-katolickiego episkopatu. Tak też na początku każdego z omawianych schematyzmów, po stosownym wstępie, znajdujemy wykaz pasterzy danej eparchii w uwzględnionym okresie, a w następnej kolejności widnieją zestawienia chronologiczne najbliższych współpracowników tychże hierarchów w kierowaniu sprawami lokalnego Kościoła, czyli członków kapituły (kryłosu), kurialistów, także zarządu i profesury seminarium duchownego. Po tym ukazany został podział administracyjny archieparchii czy też eparchii na dekanaty, przynoszący informacje o czasie istnienia poszczególnych jednostek, dane statystyczne dla kolejnych lat, wreszcie wykazy duchownych piastujących funkcje dziekanów. Jedną z dwóch zasadniczych części każdego z tych schematyzmów stanowi *sui generis* słownik historyczno-geograficzny ogółu placówek duszpasterskich współtworzących we wskazanym okresie czasu strukturę terytorialną Kościoła partykularnego, do którego odnosi się konkretna edycja. Są one zestawione w porządku alfabetycznym, bez podziału na dekanaty (choć oczywiście przynależność dekanalną każdorazowo odnotowywano), co niewątpliwie ułatwia szukanie, bowiem przy „zwykłym” schematyzmie – jeśli nie został zaopatrzony w indeks geograficzny – trzeba

wpierw ustalić, w którym dekanacie dana parafia się znajduje (czy też znajdowała). Każde z tego rodzaju haseł słownikowych – obok nazwy miejscowości (ze wskazaniem też na powiat) i informacji o *patrocinium* (wezwanie) – obejmuje wspomnianą już notę historyczną, gdzie właśnie o przynależności dekanalnej (i diecezjalnej w przypadku, gdy ulegała zmianom), erygowaniu placówki, jeśli jej początki datują się na objęty ramami publikacji okres, czasie budowy świątyni, niekiedy też o zachowaniu ksiąg parafialnych. Dalej przedstawiona jest obsada personalna, ze wskazaniem na lata posługi, oraz dane odnoszące się do liczebności wiernych (z ukazaniem zmian w owym względzie).

Druga zasadnicza część każdego z omawianych schematyzmów ma charakter prozopograficzny i przynosi podstawowe dane biograficzne na temat poszczególnych członków prezbiterium diecezjalnego eparchii, do której odnosi się konkretna edycja. I w tym przypadku jest to przegląd według klucza alfabetycznego, nie mamy wszakże do czynienia z typowym słownikiem biograficznym, jako że nie ma tutaj życiorysów ujętych w formie narracyjnej, lecz uporządkowany w postaci tabelarycznej materiał. I tak w pierwszej kolumnie podane zostało nazwisko i imię, w drugiej data urodzenia (tylko roczna) i w nielicznych przypadkach również miejsce narodzin, w trzeciej status cywilny (celibatariusz, duchowny żonaty, wdowiec), w czwartej data święceń kapłańskich (najczęściej wyłącznie roczna, stosunkowo zaś rzadko dzienna), w piątej data i miejsce śmierci (tu również szereg luk), a w ostatniej – przebieg posługi duchownej (placówki, lata, funkcje). Osobne tego rodzaju zestawienie poświęcone zostało także duchowieństwu zakonnemu, wśród którego najliczniejszą grupę stanowią bazylianie. W tym przypadku nie ma już rubryki odnoszącej się do stanu cywilnego, wszyscy bowiem zakonnicy byli celibatariuszami, dochodzi za to informacja o dacie profesji zakonnej, zaś przy omawianiu przebiegu posługi wskazano też na poszczególne klasztory, z którymi dany duchowny był związany. Nie zabrakło również wykazów wyższych przełożonych zakonnych, jak i not historycznych o każdej z uwzględnionych wspólnot (zarówno męskich, jak i żeńskich). Wreszcie w każdym z owych schematyzmów zamieszczony jest obszerny dział map, na których ukazano nie tylko granice eparchii oraz jej podział na dekanaty, lecz także zaznaczono wszystkie istniejące tam placówki duszpasterskie.

Doceniając ogrom trudu, jaki zadał sobie ks. Dmytro Błażejowskyj, opracowując kolejne z omawianych tu schematyzmów, imponującą obfitością zgromadzonego w nich materiału, nie sposób nie wyrazić żalu, że w swej kwerendzie organiczył się w zasadzie wyłącznie do wydawanych drukiem urzędowych elenchusów. Nie ulega wprawdzie wątpliwości, że z jednej strony do wielu z nich trudno dziś dotrzeć nawet w bogato zaopatrzonych księżnicach naukowych, z drugiej zaś – co o wiele istotniejsze – Autor podał w formie już usystematyzowanej dane faktograficzne oraz statystyczne w tamtych zawarte, których zestawienie i uporządkowanie było z pewnością zadaniem wielce żmudnym i czasochłonnym, niemniej dzięki temu otrzymaliśmy zaledwie pewien fundament czy też szkielet, na bazie którego można przystąpić dopiero do poszukiwań źródłowych. Tego D. Błażejowskyj już wszakże się nie podjął, a przecież sięgnięcie do archiwaliów stworzyło by możliwość zweryfikowania danych zawartych w tamtych

XIX– i XX–wiecznych elenchusach (wszak i w nich trafiają się pomyłki), a przede wszystkim uzupełnienia o informacje, których nie udało się w opraciu o nie zgromadzić (przede wszystkim fakty z *curriculum vitae* poszczególnych duchownych, jak zwłaszcza brakujące daty i miejsca urodzin, święceń czy zgonów). Nie ma wszak co żywić nadziei, że tego jeszcze się podejmie liczący 97 lat Autor. Wykonał on ogromną pracę i jej owoce udostępnił ogółowi zainteresowanych w postaci drukowanej (co wszak łączyło się z dodatkowym trudem, związanym ze znalezieniem wydawcy dla pozycji, których z pewnością nie można uznać za „poczytne”), tego rodzaju zadanie stoi zaś obecnie przed badaczami młodszego pokolenia, którzy mają zatem ten komfort, że nie muszą zaczynać od zera, gdyż bardzo istotna część kwerendy została już wykonana. Można tedy żywić nadzieję, że historycy Kościoła greko–katolickiego podejmą to wyzwanie i skonfrontują zgromadzony oraz usystematyzowany przez D. Błażejowskiego materiał ze źródłami archiwalnymi. Oby też i diecezje obrządku łacińskiego z dawnych kresów wschodnich Rzeczypospolitej doczekały się nie mniej oddanych swemu powołaniu badaczy ich zamierzchłej i tej mniej odległej przeszłości, którzy podejmą się opracowania podobnych dzieł.